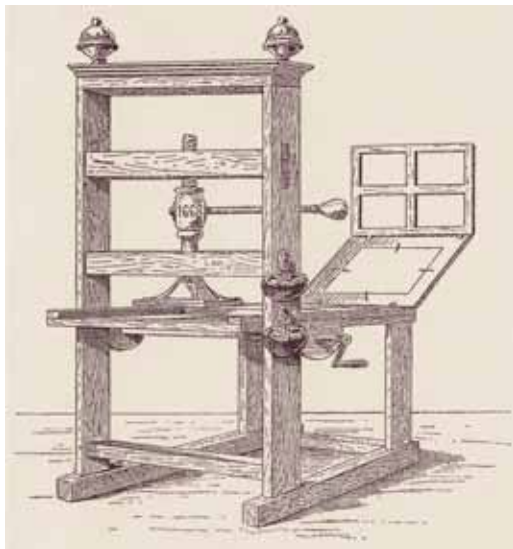

Volt egy grófi nyomda Nagykárolyban

Timkó György

Az 1700-as évek első felében élt gróf Károlyi Ferenc¹ felismerte, hogy a tiszántúli terület nagyon elmaradott, és mert nemzetsége okán ide kötődött, itt élt, ezért mindent elkövetett a térség fellendítéséért. Iskolákat, templomokat épített, tanítószervezeteket segélyezett. Felismerte a könyvek hiányát, s az emiatti szellemi elmaradottságot. Ezért elhatározta, hogy Nagykárolyban² könyvnyomdát alapít. Ezt megtudta a *Szatmárnémeti Pap István* tudós és tipográfus – aki minden bizonnyal külföldön jártában sajátította el a nyomdász mesterséget –, és 1753-ban felajánlotta szolgálatát, melyet a gróf örömmel fogadott. Károlyi a felállítandó nyomda felszerelésének költségét kölcsönözöte Papnak, kikötvé: majd részletekben fizesse vissza. Ezenkívül a leendő nyomdának házat épített, Papnak meg ingyen használatra keret, telket és földet adott.

Ezek után Pap István elment Lőcsére, és megvásárolta a megszűnt Brewer-féle nyomda³ felszerelésének egy részét 2576 forintért. Ekkor került Lőcséről Nagykárolyba az a fából készült sajtó – rajta az 1668-as évszámmal –, mely kilencven évig működött ott. A nyomólap sárgarézből készült, a hajtórúd fával borított vasból, végén körte alakú részhez ólomfogyantúval. Az *1. ábra* ezt a sajtót mutatja be, vagyis egy olyan Gutenberg-prést, melyről tudjuk, honnan származik, és melyik nyomdában működött. (Éble Gábornak ezt a megállapítását Gulyás Pál vitatja, szerinte ez „képzeltbeli rekonstrukció”, mert a szóban forgó sajtó – a

1. ábra

nyomdával együtt – Gőnyei Gábor birtokába került, aki 1844-ben vassajtót vásárolt, és a tölgyfasajtót eltűzelte, sárgaréz részeit pedig elkötlyavetyélte.)

Pap István társat vett magához, Bíró Mihály nyomdász⁴, hogy egyrészt a vállalt munkák idejében elkészülhessenek, másrészt a kölcsönt is időben törleszthesse. Ezek után 1754 őszén felállították a nyomdát, és azonnal hozzáfogtak egy fiúknak és lányoknak szóló ábécéskönyv szedéséhez, kinyomásához, amely miatt lett is haddelhadd! Ugyanis a gróf megfeledezett

1 Gróf Károlyi Ferenc (1705–1758) tábornok, 1748-ban az összes lovasezredek főkapitánya, titkos tanácsos, Szatmár vármegye örökös főispánja. – A korabeli tudomány és művészet támogatója. Több vallásos művet fordított magyarra. A 3. ábrán olvasható, hogy a bibliai történeteket „G[róf] Károlyi Ferenc uralkodó felségének lovas hadainak generálisa bizonyos francia könyvecskéiből hosszas és súlyos betegségében leendő mulatsága és nyavalyája enyhítéséért, édes nemzete hasznára magyarra fordított, s maga tipográfusában ugyan maga költségével ki is nyomtatott”.

2 Nagykároly Szatmár vármegye székhelye volt, az elcsatoláskor 16 ezer magyar lakossal. Mai neve Carei.

3 A Brewer nyomdászinasztiának jelentős nyomdája volt Lőcsén. Több száz igényes, szép nyomtatvány került ki e műhelyből. 1701 és 1739 között működött evangélikus szellemben; a megerősödő ellenreformáció egyre jobban akadályozta működését, elsősorban emiatt elsorvadt, majd megszűnt.

4 Bíró Mihály nem bízott magában, hogy a nyomda berendezésére felvett és ráeső kölcsönrész a grófnak vissza tudja fizetni, ezért már 1758 elején a társas kapcsolatot megszüntette, és munkásként dolgozott tovább.

a nyomdaalapítás királyi engedélyének beszerzéséről (mert csak így működhetett nyomda), ezért a tiltott nyomtatás miatt a kerületi alesperes feljelentést tett az egri püspöknél (a két nyomdász legnagyobb ijedtségére, annál is inkább, mert reformátusok voltak). A gróf később megszerezte az engedélyt,⁵ s a nyomda továbbműködhetett (a kényszerű szüneteltetés után). Az ábécéskönyv 1755-ben készen lett, és ebben az évben még kinyomtattak egy katekizmust is.

A királyi engedély azonban korántsem jelentett szabad nyomtatást, mert a megyei hatóságok a politikai és a világi tárgyú könyvek ellenőrzésére cenzort bíztak meg, míg a teológiai, hitágazati és erkölcsi tárgyú könyvek esetében ezt az egri püspök tette meg. Az akkori időkre és a nyomdászviszonyokra nagyon jellemző a püspöknek a cenzort kinevező rendelete, mely hosszan megjelölte a cenzor feladatait.⁶

Az ábécéskönyv, a katekizmus kinyomtatása után – melyek gyakorló munkáknak tekinthetők – és a királyi engedély birtokában, 1756-ban már képesek voltak értékállóbb könyvnyomtatásra is. Elsőnek Szatmárnémeti Pap István saját művét nyomtatta ki, Magyarország versekben való rövid leírását. (A 2. ábrán ennek címlapját mutatjuk be.) Ezt a könyvet iskolai tankönyvnek szánta Pap, sikeres is volt (három kiadást megért), bár igen kevés földrajzi ismeretet nyújtott.

1757-ben kinyomatták Vetsei P. István *Magyar Geographiája* című (451 oldalas), ugyancsak földrajzi témájú könyvét, mely bőven ismertette a négy világrészt, és annak országait,

valamint tartományait. „Ebből a könyvből a gróf példányonként 30 kr költséggel 700 példányt rendelt, s a hátlapjára rányomatta saját címerét.”

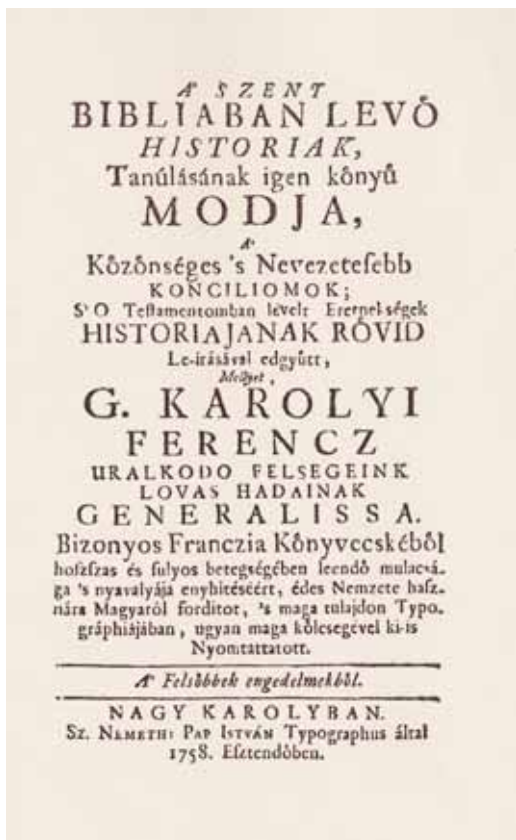

2. ábra

5 Érdemes elolvasni egy részletet a Mária Teréziához írt kérvényből: Hogy a tiszántúli részek „gyarapodását eszközöljem, typographiára alkalmas épületet és egyéb ennek előmozdítására szükséges készleteket nem csekély költséggel építtettem és beszeriztem; ezen igyekvésemnek pedig kettős oka volt: mert a budai és kassai typographiák távolabb esése miatt az egész szomszédság könyvekben szűkölködik, és mivel az országok és tartományok csak akkor juthatnak virágzásra, ha az elmék a szépművészetek és tudományok által kiműveltetnek.

Legkegyelmesebb Felségedet tehát esedezve kérem, hogy tekintetbe vévén nemcsak az iskolákban oktató ifjúságot, hanem egyszersmind azon egész vidéket, de meg az általam ezen mű végett tett nagy költségeket is, legkegyelmesebben engedélyezni méltóztassék, miszerint Nagykároly mezővárosban könyvnyomató műhelyt állíthassak, és ott közönséges könyvek, melyek az első kinyomtatott példánynak mindenkor a kir. helytartósági tanácshoz haladéktalanul való felküldése, mások pedig az egyházmegyei püspöki cenzúra helyben hagyást nyernek, szabadon kinyomattathassanak.”

6 „Uraságtoknak lelkiismeretére, komolyan és szigorúan meghagyván, hogy tót, német, magyar hittudományi könyveket, hitágazatiakat, erkölcsaniakat vagy bármiféleképpen hitre, dogmára, jó erkölcsre és lelki dolgokra vonatkozó tartalmúakat szorgalmasan és figyelve körültekintően vizsgálják át. Írásban adott és mindegyik könyvnek elejére iktatandó jóváhagyás nélkül egy lapocskát se engedjenek kinyomtatni [a 2. és a 3. ábrán olvasható: »A Felsőbbek engedelméből.«]; a kinyomás után pedig a könyvet újra nézzék át, vajon a nyomdász kötelességének híven megfelelt-e? Az ismételt átnézés előtt egy könyvet se legyen szabad közrebocsátani, aztán az így átnézett hiteles példányt püspöki tanácsomnak okvetlenül küldjék el, a görög egyesült szertartások nyelvén, vagy bármi más nyelven nyomtatandó könyveket Egerbe küldjék jóváhagyás végett, azonkívül igen gondosan őrkdjének, hogy a politikai könyveket illetőleg ugyanazon föltételek megtartassanak, és hogy semmi a nyomdász által alottomban, jóváhagyás nélkül ki ne adassék. Mindezeket a nyomdásznak és a szedőinek gondosan lelkükre kössék, és a legszigorúbban parancsolják meg, hogy akár a kegyes királyi határozat tartalmától, akár az előirt föltételektől egy körömnnyit se térjenek el.” (Részlet.)

3. ábra

(Gulyás Pál). Ezt követte egy évre rá egy olyan bibliai tárgyú könyv, melyet a Biblia tanításánál kézikönyvként lehetett használni (3. ábra).

A nyomdaalapító gróf 1758-ban meghalt. Fia, Károlyi Antal – apja elgondolása szerint – anyagilag is tovább segítette a nyomda működését. Több könyvet saját költségén nyomatott.

Az alapító gróf szellemében népegészségügyi kérdésekről, latin versek közreadásával, a hazai ásványvizekről szóló értekezéssel, nevelési eszmék terjesztésével és hasonlókkal segítette ez a tipográfia az elmaradott térség szellemi gyarapodást. – 1800-ig összesen 160 mű ismeretes (ez a szám V. Ecsedy Judit kutatómunkájára támaszkodik, Éber Gábor 1827-ig

7 Révai Miklós (1750–1807) nyelvész, író, egyetemi tanár. – Az időmértékes verselés egyik úttörője, a régi magyar irodalom első kutatója és kiadója, az első rendszeres magyar stilsztika szerzője, nyelvtudományi munkásságában – nemzetközi viszonylatban is elsőként – a nyelvi jelenségek magyarázatára a történeti módszer alkalmazta, a helyesírás kérdéseinek vitájában a szóelemző írásmód mellett foglalt állást, sokat foglalkozott a felállítandó tudományos akadémia tervével. – Munkásságának felsorolása nem teljes. Révai Miklós századának kiemelkedő képességű és meghatározó jelentőségű alakja volt.

4. ábra

száznál nem sokkal többet számlált – igaz, száz évvel korábban), nem egyből több kiadás is megjelent. Igaz, hogy az akkori szellemi életre a nyomda kiadványai nem gyakoroltak különösebb hatást, mely oka talán azok témáiban, mondanivalójában keresendők. Azonban, ha végigbongésszük a fellelt nyomtatványok jegyzékét, kultúrtörténeti érdekességet is találhatunk, Révai Miklósnak⁷ két munkáját: *A magyar alagyáknak I. könyve* és a *Magyar nyelv helyesírása* (mindkettő 1778-ból). Nem véletlenül nyomtatták e könyveket Nagykárolyban: ebben az időben Révai Miklós ott tanított.

Miután Pap István kitűnő nyomdász lévén, a könyvek megformálása meghaladta a kor nyom-

tatványainak színvonalát. Elég megnéznünk a 4. ábrát, hogy erről meggyőződhesünk. Kifogástalan munka!

Pap István 1775-ben meghalt, s miután a nyomda felszerelésére felvett kölcsönt nem tudta visszafizetni, a nyomda tulajdonjoga visszazárt gróf Károlyi Antalra, aki ideiglenesen azt a nagykárolyi piaristáknak adta. „Itt akadt három tanuló, akik a hordóban összehányt betűket rendbe szedték, a sajtót összeállították, s néhány, az iskolai étellel kapcsolatos apróságot a saját maguk által készített festékekkel ki is nyomtattak.” (Gulyás Pál)

1778-ban Károlyi Antal visszavette a szerzetesektől a nyomdát, vásárolt hozzá egy második prést is, és saját nyomdájaként – Eitzenberger Ferenc nyomdász vezetésével – működtette. Így a nyomda újra felvirágozott.

Eitzenberger Ferenc nem volt elégedett a javalmazásával, és sztrájkolni kezdett. Ez a felügyelő inspektor megmaradt leveléből derül ki, mely szerint „a Károlyi Typographus a Legényével együtt ellenszegül, nem akar semmit sem dolgozni, tettem rendelést más Typographus eránt”, vagyis elbocsátották Eitzenbergert. Eitzenberger után (1783-ban) Klemann József vette át a nyomdát,⁸ aki tizenöt éven át, 1797-ig, haláláig vezette azt. Már halála előtt a grófi uradalom meg akart szabadulni tőle, mert iszákos lett, és a nyomdát nagyon elhanyagolta. Halála után, 1797-ben a nyomda bérleti jogát Gönyei Pócs Gábor könyvkötő kapta

meg, aki már csak egy préssel dolgozott. Csak kisnyomtatványokat vállalt: a városnak és a céheknek szükséges nyomtatványokat, táblázatokat, kimutatásokat, alkalmi beszédeket. A 8. lábjegyzetben olvasható leltár szerint másra már nem is volt alkalmas.

1791-ben Károlyi Antal gróf meghalt, és a grófi nyomda végleg hanyatlásnak indult. 1792-től már jelentős kiadvány nem hagyta el a nagykárolyi nyomdát. Ennek ellenére a grófi uradalom továbbműködtette azt.

1799-ben 228 forint értékben új betűket vásárolt a grófi uradalom, majd 1804-ben új épületet kapott a nyomda. A Gönyeiék maradtak a nyomda bérlői 1827-ig, amikor a jelentőségét veszített nyomdát (joggal, házzal, minden berendezésével együtt) a grófi uradalom Gönyei Gábornak 3500 forintért örökáron eladta.

Így ért véget a kultúrmisszió szellemében fogant nagykárolyi nyomda első és legfontosabb fejezete. Gróf Károlyi Ferenc eredeti szándékát feledve, a nyomda elsorvadt, az irodalmi termékek szerzői a nagynyomdákat keresték meg, a vidéki nyomdák már inkább csak az apró napi munkák végzésére szorítkozhattak. Ez lett Károlyi Ferenc nagykárolyi nyomdájának sorsa is.

Felhasznált fontosabb irodalom

Éber János: Egy nyomda a XVIII. században, 1891

Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon, 1961

V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában, 1999

8 A nyomda átvételekor leltár is készült: 1940 font (kb. 970 kg) betű, de amelyből 330 font „haszontalan rossz betű”. Betűfokok: petit, garmond, ciceró, mittle, és tercia; valamennyi antikva és kurzív változatban. A címbetűk 40, a díszítmények és léniák 75, a hangjegyek 20 fontot nyomtak. 37 fabetű, 13 figura, két vasinkel, egy favinkel öt regál 13 fiókkal stb. – Vagyis ekkorra már (a piarista diákok játszadozása után) jelentéktelen nyomdává zsugorodott, mely már nem volt az a nyomda, mellyel Pap István akár ötszáz oldalas könyvet képes volt kinyomtatni. (Ugyan mit kezdett volna 37 fabetűvel?!)

A HP TINTASUGARAS NYOMTATÓJA KAPTA MEG ELSŐKÉNT AZ ÚJ KÉK ANGYAL KÖRNYEZETVÉDELMI TANÚSÍTÁST

A HP bejelentette, hogy HP Deskjet 6940 nyomtatója jogosultságot kapott a környezetbarát és biztonságos működést elismerő Kék Angyal (Blue Angel) címke viselésére.

A piac jelenlegi tintasugaras nyomtatói közül a HP Deskjet 6940-et tanúsították elsőként a Német Szövetségi Környezetvédelmi Hivatala által 2007 elején átfogóan frissített és szigorított, új kritériumok (RAL-UZ 122) szerint.

A rangos tanúsítás elnyeréséhez a nyomtatási rendszereknek jelenleg több mint 100 szigorú feltételt kell teljesíteniük, többek között az energiafogyasztás, a kémiai emisszió és a zajkibocsátás, valamint a környezetbarát, biztonságos formai ki-

alakítás és alkatrészek terén. További tanúsítási követelmény, hogy a szállító programot működtessen a használt nyomtatópatronok, festékkazetták és hardverek begyűjtésére és újrahasznosítására.

A HP az első gyártók között kapott Kék Angyal tanúsítást tintasugaras nyomtatóira a környezetvédelmi címke e termék kategóriára történő 1996-os kiterjesztésekor. Bővebben a Kék Angyal tanúsításról: www.blauer-engel.de.

Bővebben a HP környezetvédelmi elkötelezettségéről: www.hp.com/hpinfo/globalcitizenship/environment.